

ALISHER NAVOIYNING ILMIY MEROSI

Bozorova Gulchehra Nazarovna
Ulug'berdiyeva Gulchehra Aliqulovna
NDKTU akademik litseyi o'qituvchilari

Annotatsiya: *Buyuk shoir Alisher Navoiyning ilmiy va ma'naviy merosini o'rganish bo'yicha olib borilayotgan ishlar. Navoiy asarlari tilining o'ziga xosligi va bugungi kunda o'rganilishi, tadqiqotlar.*

Kalit so'zlar: *Alisher Navoiy "Hayrat-ul-abror", Markaziy Osiyo, Eron, Hindiston va Turkiyadagi lug'at kitoblar, "Muhokamat-ul-lug'atayn" asari.*

Avliyolar avliyosi, mutafakkirlar mutafakkiri, shoirlar sultoni bo'lgan, millatimiz sharafini ko'klarga ko'targan, yurtimiz dovrug'ini butun olamga tarannum etgan ulug' allomamizning mashhur 51 ming misradan ortiq "Xamsa", 42 ming misradan ortiq "Xazoyin ul-maoniy", "Mahbub ul-qulub", "Muhokamat-ul lug'atayn", "Lison-ut tayr", "Tarixi mulki Ajam", "Majolis un-nafois", "Mezon ul-avzon" va boshqa shoh asarlari har jihatdan yuksak ahamiyatga, qudratli kuch va jozibaga egadir.

Bashariyat tamadduni, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizning ma'naviy kamol topishida yuksak tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan Navoiy asarlari o'zni va roli har tomonlama beqiyosligini yaxshi bilamiz. Zero, ezgulik va hayot mazmunini o'zining ohangdor satrlari, falsafiy fikrlari, teran tashbehlari, go'zal so'z san'ati bilan yorqin ifoda eta olgan Navoiydek shoir dunyoda kamdan kam topiladi, desak hech qachon xato qilmaymiz.

Alisher Navoiydan bizga buyuk bir adabiy – ilmiy meros qolgan. Hozirgi kunlarda Navoiyni tushunish, ijodiy merosini targ'ib va tashviq etishni ilmiy asoslarda tashkil qilish masalasi davlat siyosati darajasiga qo'yilmoqda ekan, navoiyxonlarga muayyan qulaylik yaratilayotgan bir paytda barchaning zimmasidagi mas'uliyat hissi yanada oshadi.

Ulug' o'zbek mutafakkir shoiri Alisher Navoiy "Hayratul abror" dostonida adabiyotning ahamiyati, mazmun va shakl birligi, tilning obrazlilik kabi masalalar haqida gapirib, xalq tilini chuqur bilishning ahamiyatini uqtirgan. Uning ta'kidlashicha, tilni yaxshi bilmasdan turib badiiy asarning mazmundor bo'lib chiqishini ta'minlash mumkin emas.

Yozuvchi so'z dengiziga suzib, ma'no gavharlarini tera olgandagina yaxshi badiiy asar yozish mumkin:

Ul kishi so'z bahrida g'avvosdir

Kim guhari anga xosdir

O'zbek tili uzoq va boy tarixga ega bo'lgan tildir. Chunonchi, Alisher Navoiy tilini o'rganish masalasini olaylik. Hazrat Alisher Navoiyning buyuk nazmiy va nasriy asarlari so'z boyligi bilan ham, uslubi bilan ham ulkan bir xazina hisoblanib, ularning lisoniy-uslubiy xususiyatlarini o'rganish hamon dolzarb vazifalardan bo'lib qolmoqda. Ma'lumki, shoir asarlarining tilini o'rganish uning hayotligidayoq boshlangan edi. XV-XIX asrlar davomida

Markaziy Osiyo, Eron, Hindiston va Turkiyada Navoiy asarlarida qoʻllangan soʻzlar va grammatik shakllarni izohlab beruvchi oʻzbekcha (chigʻatoycha) – forscha, oʻzbekcha (chigʻatoycha)- turkcha lugʻatlar maydonga kelgan edi. Bunday lugʻatlarga Toli Hiraviyning “Badoe’ ul - lugʻat” ini, “Abushqa”, “Lugʻati turkiy”, “Kelurnoma”, “Sangloh”, “Moboni ul - lugʻat” kabi asarlarini keltirish mumkin. Bu biz yosh erkin tadqiqotchilar uchun bir talay qulayliklar tugʻdirdi. Turkiy (eski oʻzbek) tilining boyligi va jozibasi unga xos keng imkoniyatlarning Navoiy ijodi misolida yaqqol roʻyobga chiqishi lingvistlar adib merosi til xususiyatlarini chuqur ilmiy asosda tadqiq etishga undab kelmoqda. Mazkur yoʻnalishda turkologiya hamda oʻzbek tilshunosligida koʻpdan koʻp izlanishlar olib borildi, ilmiy asarlar, lugʻatlar, risolalar, maqolalar chop etildi, anjumanlar chaqirildi. Navoiy ijodi til xususiyatlariga bagʻishlangan ishlarning koʻpligi ularni alohida – alohida zikr etish imkonini bermaydi. Ammo navoiyshunoslikka ulkan hissa qoʻshgan A.K.Borovkov, A.N.Kononov, A.M.SHcherbak, Gʻ.Abdurahmonov, A.Rustamov, e.Fozilov, O.Usmonov, B.Bafoev, K.Eraslan, Y.A.Ekmani, E.Umarov, B.Hasanov, M.Raxmatullaeva, A.Karimov, B.Oʻrinboev, I.Nosirov, Z.Hamidov, singari tilshunoslarning beqiyos mehnatini eʼtirof etish maqsadga muvofiq. Alisher Navoiy oʻzbek adabiy tilini yanada mukammallashtirish uchun oʻzbek tilining butun ichki imkoniyatlaridan foydalandi. Hazrat Navoiy “Muhokamatul-lugʻatayn”da turkiy (oʻzbek) tilining fazilati “oʻn sakkiz ming olamdan ortuq”, zeb-ziynat osmoni “toʻqqiz falakdin ortuq” tilining fazilat xazinasini “durlari kavokib (yulduzlar) gavharlaridin ravshandaroq”, gulshandagi gullari “sipehr axtaridin duraxshandaroq” (koʻk yulduzlaridan koʻra ochilganroq) boʻlib jilvalanadi. Shoir turkiy (oʻzbek) tilini oyoq tegmagan chamanga oʻxshatadi.

Navoiy bu chaman durdonalaridan oʻz ijodida kehg foydalandi. Navoiy, shu bilan birga, bu goʻzal tilni yanada mukammallashtirish uchun fors va arab tillarining boy imkoniyatlaridan ham ustalik bilan foydalandi va turkiy (oʻzbek) tilining qanchalik boy, goʻzal va latifligini oʻz asarlarida namoyish qildi. Alisher Navoiy turkiy (oʻzbek) tilining goʻzalligini, boy imkoniyatlarini namoyish qilish, uni qadrlashning katta ijtimoiy ahamiyatini ham yaxshi tushungan. Yagona adabiy turkiy til tarqoq turkiy qabilalarning birlashib, yagona qudratli davlat tuzishga vosita boʻlishini yaxshi anglagan:

Turk nazmida chu men tortib alam,
Ayladim ul mamlakatni yak qalam.
Turk nazmida chu men tortib alam,
Ayladim ul mamlakatni yak qalam.

Bugungi kunda buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning bitmas-tuganmas xazina atalmish soʻz durdonalaridan bahramand boʻlmagan, ummonga qiyos qilgudek ijod olamidani bir qatra yod bilmagan kishi boʻlmasa kerak. Har bir xalqning milliy oʻzligi, eng avvalo uning tilida aks etadi. Vatan istiqlolini mustahkamlamoqday sharafli ishda ona tiliga, hazrat Navoiy kabi buyuk ajdodlar merosiga buyuk kuchdir. Mutafakkir shoirimizning “Odamiy ersang, demagil odami, Onikim, yoʻq xalq gʻamidin gʻami”, degan satrlarida qanchalik chuqur maʼno bor. Yaʼni, bu dunyoda insonlarning dard-u tashvishlarini oʻylab

yashash – odamiylikning eng oliy mezonidir. Xalqning g‘amidan uzoq bo‘lgan insonni odam qatoriga qo‘shib bo‘lmaydi, deb uqtirmoqda ulug‘ bobomiz.

Yoshlarni ilm-fanni yanada rivojlantirish, iqtidorli va qobiliyatli yoshlarni ilmiy faoliyatga keng jalb etish, ularning o‘z ijodiy intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun barcha shart-sharoit yaratilayotgan bugungi kunda Navoiy shaxsiga bu qadar e‘tibor - ezgu maqsadlarimiz sari yana bir olg‘a qadamdir. Buyuk tariximiz, ulug‘ allomalarimiz ijodini keng targ‘ib etish, shu asosda Yangi O‘zbekiston, degan yurtni butun dunyoga tarannum etish muqaddas vazifamizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. — Toshkent: O‘zbekiston, 2017. — B. 112]

2. Navoiy, Alisher. To‘la asarlar to‘plami: 10 jildlik / A.Navoiy; – T.: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2013.-768 b.J.6: Xamsa:Hayrat ul-abror. Farhod va Shirin.-812 b

3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur Gulom nomidagi adabiyot va san‘at nashriyoti, 1983. –B.

4. Hamidullo o‘g‘li, T. H. (2022). HOZIRGI KUNNING DOLZARB IMKONIYATLARI. JAWS VA NVDA DASTURLARI. Scientific Impulse, 1(2), 535-537.